

تحلیل وضعیت معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام خمینی(ره) در کتاب‌های درسی (ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان)

مهناز همتی نودوست گیلانی^۱

چکیده

کتاب درسی در جهت ترسیم ابعاد شخصیتی و فکری امام خمینی(ره)، نقشی به‌سزا دارند. پژوهش حاضر بر آن است تا به تحلیل وضعیت معرفی ابعاد (سیاسی، اجتماعی، اعتقادی - عبادی، تربیتی - رفتاری، علمی - ادبی - فرهنگی) شخصیت حضرت امام در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان بپردازد. با توجه به اینکه بهترین روش ارائه مفاهیم در کتاب درسی، «روش تلفیقی» می‌باشد، تحلیل محتوای کلیه کتاب درسی، از این طریق انجام می‌شود. این روش، عبارت از انتخاب ترکیبی آموزه‌ها، اعتقادات و اعمال تربیتی است که با عنایت به سن یادگیرنده، تفاوت‌های فردی، موضوع درسی یا زمینه فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی انتخاب می‌گردد. نتایج پژوهش حاضر بیانگر آن است که: توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) در کتاب دوره ابتدایی، فاصله زیادی تا وضع مطلوب دارد. در کتاب فارسی، بیشترین و در ریاضی، کمترین فراوانی به‌چشم می‌خورد. در دوره راهنمایی و دبیرستان نیز، بیشترین و کمترین تمایل، به ترتیب نسبت به بعد سیاسی و بعد اجتماعی شخصیت حضرت امام، معطوف است. کتاب‌های دین و زندگی، تاریخ، فارسی و تعلیمات اجتماعی، بیشترین مطالب را درباره امام در خود جای داده‌اند. با توجه به جنبه‌های تربیتی و اخلاقی که در زندگی حضرت امام(ره) وجود داشته و نیز تحلیل و بررسی اثرات تربیتی و رفتاری که کتاب‌های درسی و روش‌های آموزشی می‌توانند بر دانش‌آموزان داشته باشند، این تصویر از زندگی امام(ره) باید مورد بررسی دقیق و جامع قرار گیرد. به نظر می‌رسد شیوه مناسب برای گسترش ابعاد شخصیتی حضرت امام(ره) در برنامه‌های آموزش و پرورش، تدوین برنامه راهبردی در این خصوص و عمل به مفاد آن باشد. با تأکید بر این نکته که ماندگاری انقلاب اسلامی بستگی به طرح صحیح اندیشه‌های حضرت امام(ره) دارد، ابتدا باید اندیشه‌های حضرت امام(ره) از نظر ابعاد (اخلاقی، سیاسی...) متناسب با مقاطع مختلف طبقه‌بندی شده و هدف‌های یادگیری، تعیین گردد. اگر هدف‌ها به‌طور مناسب طراحی شود سپس می‌توان به تبیین محتوا، روش، نظام امتحانی و ارزشیابی پرداخت.

کلید واژه‌ها: ابعاد شخصیت حضرت امام خمینی(ره)، آموزش و پرورش، کتاب درسی (ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان)

مقدمه

از آنجا که انقلاب اسلامی ایران بر اساس افکار بلند و اندیشه متعالی حضرت امام(ره) تکوین یافته است، همواره در عوامل پیدایش و طرح شعارهای محوری و تعیین اهداف و آرمان‌های بلند و راهکارهای وصول به آن، با باورها و اعتقادات و آرمان‌های آن شخصیت ملکوتی پیوندی ناگسستنی داشته است. از این رو مقام معظم رهبری با انگشت نهادن بر این مهم، همگان را متذکر گردیده‌اند که «انقلاب و امام دو پدیده انفکاک ناپذیرند و تحلیل انقلاب اسلامی بدون شناخت شخصیت رهبر بزرگ آن ممکن نیست. آگاهی عمیق از شخصیت قدسی رهبرکبیر انقلاب و آثار جهانی او، بزرگترین وظیفه انقلابیون خردمند و شیفتگان راه و منش امام خمینی(ره) است. در این برهه بسیار حساس از تاریخ انقلاب اسلامی که دشمنان اسلام با هدف مقابله در برابر نفوذ روز افزون اندیشه‌های الهی امام در میان ملل مختلف دنیا، سیاست استحاله فکری و تضعیف انگیزه نیروهای انقلاب را در دستور کار خود قرار داده‌اند، ضرورت برخورداری از بینش عمیق در این زمینه بیشتر احساس می‌شود و بی‌شک سعادت استقامت در سنگر دفاع از اسلام ناب محمدی و آرمان‌های امام خمینی(ره)، تنها نصیب سنگربانانی می‌شود که با دستیابی به معرفتی عمیق، از موهبت آسمانی امام به تحلیل جامع قیام الهی او پرداخته و به بصیرت و بینش لازم در این زمینه نائل آیند که: لایحمل هذا العلم الا اهل البصر والصبر والعلم بمواضع الحق (نهج البلاغه، خ ۷۳)؛ پرچم این مبارزه را کسی جز افراد آگاه و با استقامت و عالم به جایگاه حق بر دوش نمی‌کشد. زندگی‌نامه دانشمندان، شعرا، هنرمندان و چهره‌های برجسته تاریخی و فرهنگی در متون کتاب‌های درسی، دانش‌آموزان را با ویژگی‌های تاریخی و چهره‌ها و شخصیت‌های برجسته آشنا می‌کند. امام خمینی(ره) برای دانش‌آموزان که حضور ایشان را در تاریخ انقلاب اسلامی و تجدید حیات معنوی و فرهنگی کشور درک نکرده‌اند، از میان کتاب‌ها قابل شناخت است. لیکن باید این شناخت، جامع و در عین حال عمیق و مؤثر باشد.

کتاب درسی یکی از مهم‌ترین ابزارهای آموزش و انتقال افکار و رفتارهای مطلوب و مورد نظر در آموزش و پرورش می‌باشد. این ابزار به‌ویژه در نظام‌های آموزشی کتاب محور، همچون نظام آموزشی کشور ما در جهت طرح و معرفی شخصیت‌های علمی، تاریخی و دینی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. برنامه درسی مفهومی کردن همه پدیده‌های مربوط به انسان و جهان در یک قالب موزون جهت تسهیل در یادگیری است. برنامه‌ریزی درسی، فرایندی است که این مفاهیم را با استفاده از عناصر و مؤلفه‌های برنامه درسی در فرایند یاددهی یادگیری (عرصه عمل) به اجرا در می‌آورد. به تبع آن فرصت‌های یادگیری برای دانش‌آموزان به وجود می‌آید. تسهیل این فرایند و کیفیت بخشی آن می‌تواند به جریان یاددهی یادگیری شتاب بیشتری ببخشد. معرفی اندیشه‌ها و شخصیت حضرت امام(ره) در کتاب‌های دوره‌های مختلف تحصیلی آموزش و پرورش، یک ضرورت اجتناب ناپذیر به نظر می‌رسد. پژوهش حاضر بر آن است تا با تحلیل محتوای کتاب درسی در برابر چالش‌های پیش رو، موضعی مناسب اتخاذ نموده و به شناسایی نقاط قوت وضعف در زمینه مورد نظر پرداخته و راهکار مناسب را جهت گسترش معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام(ره)، ارائه نماید.

بیان مسئله

حضرت امام خمینی(ره) سال‌ها با تمسک به اصول اسلامی، به امر تعلیم و تربیت فرزندان این مرز و بوم و جهان اسلام پرداخته و برای مؤسسات آموزشی، رسالتی خاص در حوزه انسان‌سازی در نظر گرفته و می‌فرماید: «مؤسسات آموزشی باید برای شکوفایی و رهایی فرد از قید و بندها به منظور رسیدن به کمال، زمینه‌های لازم را فراهم آورند. رسالت تربیتی این مؤسسات، تربیت جوانانی آگاه از هدف اسلام، مطلع از فرهنگ غنی و مستقل اسلامی- ایرانی و متعهد به مصالح کشور بوده و بر این اساس، مؤسسات باید در راستای نجات فرد از نادانی، در ایجاد زمینه تعالی فرد در جهت تکامل و رسیدن به مقام عبودیت گام‌های اساسی بردارند» (نرم‌افزار صحیفه امام، ۱۳۸۵، ج ۱۵: ۱۶۰)

کتاب درسی در جهت ترسیم ابعاد شخصیتی و فکری امام خمینی(ره) ظرفیتی در خور و نقش به‌سزا دارند. روش‌های آموزش متون درسی، به‌ویژه دروسی همچون تاریخ، ادبیات فارسی، علوم اجتماعی و پیش‌دینی که وظیفه طرح موضوعات فرهنگی و اجتماعی را برعهده دارند، می‌توانند در جهت معرفی چهره ایشان، ایفای نقش نمایند. اگر نظام آموزشی با بهره‌گیری از روش‌های متنوع آموزش و فناوری مناسب و پیشرفته به انتقال مفاهیم مورد نظر بپردازد، قادر خواهد بود در روند انتقال میراث فرهنگی و تاریخی موفق باشد. بنابراین لازم است کتاب درسی از این حیث به‌طور دقیق مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته و راهکارهای مطلوب در جهت رفع نواقص ارائه گردد.

پژوهش‌های (آرمنند، ۱۳۸۰) و (اکرمی، ۱۳۸۷) و (خلقی، ۱۳۸۸) با تحلیل محتوای کتاب درسی دوره‌های مختلف تحصیلی و مشخص کردن وضع موجود کتاب درسی، نتایجی در مورد کم و کیف معرفی شخصیت و اندیشه حضرت امام خمینی(ره) در کتاب‌های درسی به‌دست می‌دهد که جمع‌بندی آنها با لحاظ کردن و جایگزینی حلقه‌های مفقوده، می‌تواند به ارائه راهکاری جهت گسترش اندیشه‌های حضرت امام خمینی(ره) منجر شود. با توجه به اینکه بهترین روش ارائه مفاهیم در کتاب درسی، «روش تلفیقی» می‌باشد (ملکی، ۱۳۸۱: ۱۷۲).

روش تلفیقی عبارت از انتخاب ترکیبی آموزه‌ها، اعتقادات و اعمال تربیتی هستند که با عنایت به سن یادگیرنده، تفاوت‌های فردی، موضوع درسی یا زمینه فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی انتخاب می‌گردد. به رغم طبیعت و مفاهیم متضاد حوزه برنامه درسی، چارچوب نظری زیر که مشتمل بر نه مرحله متعامل است، ارائه می‌نمائیم. این نه مرحله عبارتند از:

۱. تعیین جهت دهی ارزشی اهداف و آماده سازی رئوس برنامه
۲. تعیین استانداردهای آموزشی
۳. انتخاب و سازماندهی محتوا
۴. طرح‌ریزی عناصر برنامه درسی
۵. برنامه‌ریزی عناصر برنامه درسی
۶. اعتبار بخشی به ماده درسی

۷. اجرای برنامه درسی

۸. ارزشیابی برنامه و ماده درسی

۹. بازنگری و بازتاب

این وضعیت تعاملی بیانگر اثرات متقابل مراحل بر یکدیگر در یک طرح منسجم است که می‌تواند به عنوان یک چارچوب نظری در برنامه‌ریزی مورد استفاده قرار گیرد. این چارچوب می‌تواند با ماهیت انعطاف‌پذیر خود برای تدوین یک دوره آموزشی کامل در دوره ابتدائی، راهنمایی، متوسطه، دانشگاهی و یا یک ماده درسی، راهنمای عمل باشد و ما بر این باوریم که تحقق رهنمودها و امر برنامه‌ریزی آن نیازمند تشکیل یک کمیته برنامه‌ریزی است که باید دست کم از برنامه ریز درسی، جامعه شناس پرورشی، روانشناسی یادگیری و تربیتی، متخصص محتوا، متخصص آموزشی و معلم مجرب ماده درسی تشکیل شده باشد. بدیهی است که برنامه‌ریزی درسی در سیستم آموزش و پرورش فعلی کشور، ظاهراً از چارچوب نظری فوق تبعیت می‌کند.

تحلیل محتوای کلیه کتب درسی در همه مقاطع، از نقطه نظر روش تلفیقی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. نظر به اهمیتی که حضرت امام نسبت به امر تعلیم و تربیت و وظیفه آموزش و پرورش قائل هستند، پژوهش حاضر در صدد است در جهت معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام خمینی(ره) در کتاب‌های دوره‌های مختلف تحصیلی تحت پوشش آموزش و پرورش، به بیان نقاط قوت و ضعف و ارائه راهکارهای توسعه ای بپردازد.

اهمیت و ضرورت مسئله

ارتقاء سطح معرفت و بصیرت مردم نسبت به شخصیت عظیم حضرت امام(ره) و آگاهی از بروز و ظهور تحولات شگفت در عرصه جهانی، ضرورتی است که همه خردمندان روزگار به‌ویژه رهبر معظم انقلاب اسلامی بر آن تأکید می‌ورزند، زیرا این امر مهمترین عامل استمرار همدلی و همراهی با آرمان‌های تعالی امام راحل تلقی می‌گردد.

ارزش‌های مورد تأکید حضرت امام(ره) و اندیشه ایشان همواره می‌تواند راهنمای نسل‌های مختلف خصوصاً نسل جوان جامعه ما باشد و شخصیت ایشان می‌تواند الگوی مسلمانان قرار گیرد، بنابراین ضروری است که نسل جوان با شخصیت و اندیشه‌های ایشان آشنا شوند. در این میان برنامه‌ها و کتاب‌های درسی به‌عنوان ابزارهای جامعه‌پذیری، برای آشنا کردن نسل جوان با حضرت امام(ره) مطرح می‌شود.

تحلیلگران سیاسی - اجتماعی معتقدند تنها راه برون رفت از بن بست‌هایی که جامعه امروز ما را فراگرفته به صحنه آمدن شخصیت‌های انقلابی است؛ با تعریفی دقیق‌تر و امروزی‌تر. اما تربیت چنین انسان‌هایی جز از طریق آموزش و پرورش مبتنی بر ارزش‌های انقلاب اسلامی میسر نیست. چنان‌که مقام معظم رهبری می‌فرماید: «بقا و استمرار و برکات این انقلاب، مستقیماً و تحقیقاً با تربیت انسان‌ها ارتباط پیدا می‌کند. اگر انسان‌های صالح و عالمی باشند که پیام انقلاب را درک کنند و آن را حفظ کنند و به آن

عمل نمایند و آن راه و آن جهت را پی‌بگیرند، انقلاب زنده و مانده است و برکات آن خواهد رسید. اگر خدای نکرده در محیطی که انقلابی به وقوع می‌پیوندد، انسان‌ها به شکل صحیحی تربیت نشوند، اصول تربیت قلع و قمع بشود، به آن ریزه‌کاری‌های تربیتی اسلامی در محیط اسلامی پرداخته نشود و خلاصه، انسان‌هایی که هم آگاه باشند، هم دلسوز باشند، هم احساس مسؤولیت کنند، هم کاردان باشند، هم خوش‌روحیه باشند، پرورنده نشوند، مطمئناً آن اساس اولی هم به خطر خواهد افتاد و ضایع خواهد شد.

ایشان می‌فرمایند: «بهترین و آماده‌ترین نسل‌ها برای تعلم و تربیت اسلامی در اختیار آموزش و پرورش و معلمین کشور قرار دارند و از آنجا که بقاء و استمرار هر انقلابی به‌طور مستقیم به تربیت انسان‌های صالح و عالم ارتباط پیدا می‌کند، می‌توان گفت که فرهنگیان و معلمین ما آگاهانه مسئولیت بزرگی را نسبت به آینده کشور عهده‌دار هستند».

اما به فرموده‌ی معظم له: «دو عیب بزرگ؛ یعنی اول، جنبه ضدیت با دین - حداقل مغایرت با مبانی دینی و اخلاق دینی و تربیت دینی - و دوم هم بشدت ترجمه‌ای بودن، وابسته بودن، تقلیدی بودن، از نیازهای حقیقی کشور و ملت ایران نجوشیده بودن، عیب اساسی آموزش و پرورش ما بود که ماند تا دوره انقلاب اسلامی» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۶/۰۵/۰۳).

همچنین ایشان می‌افزایند: «در دوره‌ی انقلاب، خیلی کارها در آموزش و پرورش انجام گرفته است؛ اما نظام آموزش و پرورش تحول پیدا نکرده و همان نظام قدیمی است».

به نظر می‌رسد ضرورت انتقال ارزش‌ها در فرایند جامعه‌پذیری، مستلزم همکاری و همدلی تمامی نهاده‌هایی بوده است که به‌طریقی در جریان شکل‌گیری انقلاب نقش ایفا نموده‌اند. در این میان نقش غیر قابل انکار آموزش و پرورش بسیار برجسته می‌باشد و کتب درسی و مجلات نیز ملموس‌ترین ابزاری هستند که سرمایه‌گذاری بر روی آنها به منظور حفظ، انتقال و تداوم ارزش‌ها، اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

البته در کنار این طرح نوپا که می‌تواند حلال بسیاری از مسائل و مشکلات در امر آموزش و پرورش باشد، وجود چالش‌ها و آسیب‌های احتمالی نیز قابل شناسایی است که غفلت از شناسایی این چالش‌ها و ظرفیت‌های پیش روی این برنامه، می‌تواند منجر به اجرای الگوی نامناسبی شود که ضایعات زیاد و جبران‌ناپذیری را در سطح تعلیم و تربیت ایجاد کند. بنابراین با توجه به اهمیت مسئله و با توجه به خلأ پژوهشی که در این زمینه وجود دارد، سعی بر آن است که در پژوهش حاضر به شناسایی چالش‌ها و فرصت‌ها، همچنین ضعف‌ها و قوت‌های مرتبط با برنامه درسی پرداخته شود.

سؤال‌های پژوهش

سؤال اصلی: وضعیت معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام خمینی(ره) در کتاب‌های دوره ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان چگونه است؟

سؤالات فرعی:

- ۱- توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) در کتب دوره ابتدایی چگونه است؟
- ۲- توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) در کتب دوره راهنمایی چگونه است؟
- ۳- توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) در کتب درسی دبیرستان (رشته علوم انسانی) چگونه است؟
- ۴- توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) در کتب درسی دبیرستان (رشته علوم تجربی) چگونه است؟
- ۵- توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) در کتب درسی دبیرستان (رشته ریاضی فیزیک) چگونه است؟
- ۶- آیا بین عناوین کتب درسی (به تفکیک) و ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) (سیاسی، اجتماعی، اعتقادی- عبادی، تربیتی- رفتاری، علمی- ادبی- فرهنگی) در دوره راهنمایی رابطه وجود دارد؟
- ۷- آیا بین عناوین کتب درسی (به تفکیک) و ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) (سیاسی، اجتماعی، اعتقادی- عبادی، تربیتی- رفتاری، علمی- ادبی- فرهنگی) در رشته ریاضی فیزیک، رابطه وجود دارد؟
- ۸- آیا بین عناوین کتب درسی (به تفکیک) و ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) (سیاسی، اجتماعی، اعتقادی- عبادی، تربیتی- رفتاری، علمی- ادبی- فرهنگی) در رشته علوم تجربی رابطه وجود دارد؟
- ۹- آیا بین عناوین کتب درسی (به تفکیک) و ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) (سیاسی، اجتماعی، اعتقادی- عبادی، تربیتی- رفتاری، علمی- ادبی- فرهنگی) در رشته علوم انسانی رابطه وجود دارد؟

روش تحقیق

این تحقیق بر اساس تقسیم‌بندی بر حسب هدف، از نوع تحقیق و توسعه می‌باشد. تحقیق و توسعه فرایندی است که به منظور تدوین و تشخیص مناسب بودن یک فرآورده آموزشی (طرح‌ها، روش‌ها، برنامه‌های درسی) انجام می‌شود (سرمد و دیگران، ۱۳۹۳: ۷۹).

نوع تحقیق بر اساس طرح تحقیق توصیفی می‌باشد. تحقیق توصیفی شامل مجموعه روش‌هایی است که هدف آنها توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است (سرمد و دیگران، ۱۳۹۳: ۸۱).

توصیف کتب درسی با روش تحلیل محتوا^۱ صورت گرفته است. تحلیل محتوا، روش مطالعه و تجزیه و تحلیل اطلاعات به شیوه نظام داری عینی و کمی برای اندازه‌گیری متغیرها است (کرلینجر، ۱۳۷۶: ۲۳۸). روش تحقیق به صورت کیفی (تحلیلی - توصیفی) و اطلاعات به روش تحلیل محتوا، کتابخانه‌ای و گردآوری نظرات خبرگان و صاحب‌نظران، گرد آوری شده است.

جامعه و نمونه آماری

شامل کلیه کتب درسی مقاطع مختلف تحصیلی (ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان) در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ می‌باشد.

روش نمونه‌گیری

روش نمونه‌گیری در این پژوهش، نمونه‌گیری هدفمند می‌باشد و با توجه به اهداف پژوهش تحلیل وضعیت معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام خمینی(ره) در کتاب‌های دوره‌های مختلف تحصیلی (منتشر شده در وزارت آموزش و پرورش) مد نظر قرار گرفته است. بدین منظور همه کتاب‌های درسی به عنوان جامعه و نمونه انتخاب شده‌اند. در نمونه‌گیری هدفمند، پژوهشگر گاهی بر اساس اطلاعات قبلی از جامعه و یا با عنایت به هدف‌های معینی، داوری شخصی خود را برای انتخاب نمونه به کار می‌برد (دلاور، ۱۳۹۳: ۱۱۲).

ابزار گردآوری داده‌ها

کلیه مکتوبات، سخنرانی‌ها، بیانیه‌ها و فرامین، توصیه‌ها و آثار حضرت امام خمینی(ره) مانند کتاب‌های صحیفه نور و مقالات مرتبط با اندیشه‌ها و شخصیت امام، از منابع اصلی این تحقیق می‌باشند که به طریق اسنادی و کتابخانه‌ای از آنها استفاده شده و پس از تحلیل محتوای کتب درسی، بهره‌گیری از نقطه نظرها و تأکیدات خبرگان و متخصصان، بر اساس اصول برنامه‌ریزی درسی و چارچوب تربیت دینی، به بررسی نقاط قوت و ضعف پرداخته و راهکار مناسب جهت گسترش معرفی در این زمینه ارایه می‌گردد.

۱. واحد شمارش عبارت است از یک تصویر، یک تصویر همراه با متن، یک واحد متن به صورت یک جمله یا عبارت یا پاراگراف که مجموعاً درباره معرفی شخصیت حضرت امام خمینی(ره) مطالبی را بیان می‌کند.

شیوه‌های تحلیل اطلاعات

شیوه تحلیل اطلاعات مورد نظر، تحلیلی - توصیفی می‌باشد. در این روش تحلیل اطلاعات، هدف و سؤال مشخص می‌باشد. اما مفاهیم و مقولات از پیش تعیین شده وجود ندارد. برای انجام این تحقیق ابتدا نمونه‌های هدفمند (کتب درسی) جمع‌آوری شده و سپس این مقولات بر اساس واحد متن (تصویر امام، تصویر همراه با متن، یک جمله یا عبارت یا پاراگراف) کدگذاری شده و فراوانی مربوط به هر یک از ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) از نمونه مورد نظر استخراج گردیده و تحلیل محتوا بر مبنای داده‌ها انجام شد.

روایی و پایایی ابزار پژوهش

برای تعیین روایی از سندیت منابع و نظر متخصصین در مورد تناسب محتوای انتخاب شده با اهداف پژوهش استفاده شده است. همچنین برای تعیین پایایی ابزار گردآوری اطلاعات، از روش پایایی کدگذاران استفاده شده است. در این روش، ایده‌آل این است که دو یا چند کدگذار پیام‌های یکسانی (تصویر امام، تصویر همراه با متن، یک جمله یا عبارت یا پاراگراف) را به صورت مستقل کدگذاری کنند و پایایی فعالیت‌های آنها مورد بررسی قرار گیرد. به همین دلیل پایایی به ثبات در طبقه‌بندی تعریف شده است (دلاور، ۱۳۹۳).

یافته‌های پژوهش

کتاب‌های دوره‌های مختلف تحصیلی (ابتدایی، راهنمایی و رشته‌های مختلف دوره دبیرستان) در ارتباط با معرفی ابعاد شخصیت امام خمینی(ره) در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ مورد بررسی قرار گرفته‌اند. سوال ۱- توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) در کتب دوره ابتدایی چگونه است؟

جدول ۱: توزیع فراوانی مطالب مربوط به معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) در کتب دبستان

ابعاد شخصیت حضرت امام(ره)	سیاسی	اجتماعی	اعتقادی، عبادی	تربیتی، رفتاری	علمی، ادبی	جمع
(fo) فراوانی مشاهده شده	۱۰۷	۱۹	۲۳	۱۴۴	۲۱	۳۱۴
(fe) فراوانی مورد انتظار	۹۵	۴۸	۵۷	۷۶	۳۸	۳۱۴
Df: 4 Chi Square: 108/09** // P < 0.01						

با اینکه انتظار می‌رود به هریک از مؤلفه‌ها به‌طور یکسان توجه شود، به‌طوری‌که ملاحظه می‌گردد، مجموع فراوانی مؤلفه‌ها ۳۱۴ مورد و تعداد کتاب‌ها ۲۷ جلد می‌باشد. لذا در هر کتاب به‌طور متوسط ۱۲ مؤلفه وجود دارد که این رقم فاصله زیادی تا ۳۳ مؤلفه دارد. حال اگر حداقل یک‌بار از هر مؤلفه در هر

کتاب آورده شده باشد، تعداد مورد انتظار ۸۹۱ مورد می‌باشد که در حدود سه برابر وضع موجود می‌باشد و رقم موجود فاصله زیادی تا وضع مطلوب دارد. همچنین در هیچ یک از کتاب‌های درسی به تفکیک سال تحصیلی، روندی منطقی پیگیری نشده و در موارد بسیاری، از یک پایه تحصیلی به پایه تحصیلی بعد، فراوانی‌های مشاهده شده کاهش یافته‌اند که این برخلاف انتظار می‌باشد. علاوه بر این فاصله بین فراوانی‌های مشاهده شده از یک پایه به پایه بعد افزایش و یا کاهش بسیار زیادی را نشان می‌دهد. در بسیاری از موارد فقط از تصویر امام(ره) استفاده شده و افکار و اندیشه‌های ایشان کمتر معرفی شده است. توزیع پیام‌ها در کتاب فارسی دوره ابتدایی، بیشترین و در ریاضی، کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

سوال ۲- توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) در کتب دوره راهنمایی چگونه است؟

جدول ۲: توزیع فراوانی مطالب مربوط به معرفی اندیشه و ابعاد شخصیت حضرت امام(ره)

در کتب درسی دوره راهنمایی

ابعاد شخصیت حضرت امام(ره)	سیاسی	اجتماعی	اعتقادی، عبادی	تربیتی، رفتاری	علمی، ادبی	جمع
(fo) فراوانی مشاهده شده	۲۰۲	۲۱	۵۲	۶۶	۲۷	۳۶۸
(fe) فراوانی مورد انتظار	۱۱۶	۵۲	۷۴	۸۴	۴۲	۳۶۸
Df: 4 Chi Square: 98** // P < 0.01						

در حالی که انتظار می‌رود که به هریک از مؤلفه‌ها در هریک از سال‌های تحصیلی توجه شود مجموع فراوانی مؤلفه‌ها ۳۶۸ مورد می‌باشد و تعداد کتاب‌ها ۳۷ جلد لذا در هر کتاب به طور متوسط ۱۰ مؤلفه وجود دارد که این رقم فاصله زیادی تا ۳۵ مؤلفه دارد. حال اگر حداقل یک بار از هر مؤلفه در هر کتاب آورده شده باشد تعداد مورد انتظار ۱۲۹۵ مورد می‌باشد که در حدود ۳/۵ برابر وضع موجود می‌باشد و رقم موجود فاصله زیادی تا وضع مطلوب دارد. همچنین در هیچ یک از کتاب‌های درسی به تفکیک سال تحصیلی، روندی منطقی پیگیری نشده و در موارد بسیاری از یک پایه تحصیلی به پایه تحصیلی بعد، فراوانی‌های مشاهده شده کاهش یافته‌اند که این برخلاف انتظار می‌باشد. علاوه بر این فاصله بین فراوانی‌های مشاهده شده از یک پایه به پایه بعد افزایش و یا کاهش بسیار زیادی را نشان می‌دهد. در بسیاری از موارد فقط از تصویر امام(ره) استفاده شده و افکار و اندیشه‌های ایشان کمتر معرفی شده است که این امر نیاز به بازنگری جدی دارد.

سوال ۳- توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) در کتب درسی دبیرستان (رشته علوم انسانی) چگونه است؟

جدول ۳. مقایسه توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به حضرت امام(ره) در رشته علوم انسانی

محتوای پیام	فراوانی مشاهده شده	درصد مشاهده شده	فراوانی مورد انتظار	درصد مورد انتظار
بُعد سیاسی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۵۰	۴۲.۴	۳۷	۳۱.۴
بُعد اجتماعی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۶	۵.۱	۱۵	۱۲.۷
بُعد اعتقادی، عبادی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۲۶	۲۲	۲۱	۱۷.۸
بُعد تربیتی رفتاری معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۶	۵.۱	۲۴	۲۰.۳
بُعد علمی، ادبی، فرهنگی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۳۰	۲۵.۴	۲۱	۱۷.۸
جمع	۱۱۸	۱۰۰	۱۱۸	۱۰۰

در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی، به ابعاد سیاسی، اعتقادی-عبادی و علمی-ادبی-فرهنگی بیش از حد انتظار و به ابعاد اجتماعی و تربیتی-رفتاری کمتر از حد انتظار توجه شده است. فراوانی‌های مشاهده شده ابعاد سیاسی، علمی-ادبی-فرهنگی و اعتقادی-عبادی معرفی شخصیت حضرت امام(ره) به ترتیب بیشترین اختلاف را نسبت به فراوانی‌های مورد انتظار همین ابعاد دارند و فراوانی‌های مشاهده شده ابعاد اجتماعی و تربیتی-رفتاری کمترین اختلاف را نسبت به فراوانی‌های مورد انتظار همین ابعاد دارند.

۴- توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به ابعاد شخصیت حضرت امام (ره) در کتب درسی دبیرستان (رشته علوم تجربی) چگونه است؟

جدول ۴: مقایسه توزیع فراوانی مطالب مربوط به حضرت امام(ره) مربوط به حضرت امام(ره) در کتب درسی رشته علوم تجربی

محتوای پیام	فراوانی مشاهده شده	درصد مشاهده شده	فراوانی مورد انتظار	درصد مورد انتظار
بُعد سیاسی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۴۸	۴۷.۱	۳۲	۳۱.۳
بُعد اجتماعی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۶	۵.۹	۱۳	۱۲.۷
بُعد اعتقادی، عبادی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۱۸	۱۷.۷	۱۸	۱۷.۶
بُعد تربیتی رفتاری معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۹	۸.۸	۲۱	۲۰.۶
بُعد علمی، ادبی، فرهنگی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۲۱	۲۰.۶	۱۸	۱۷.۶
جمع	۱۰۲	۱۰۰	۱۰۲	۱۰۰

در کتاب‌های درسی رشته علوم تجربی دوره پیش‌دانشگاهی، به بُعد سیاسی و علمی-ادبی-فرهنگی بیش از حد انتظار و به بُعد اعتقادی-عبادی برابر حد انتظار و به ابعاد اجتماعی و تربیتی-رفتاری کمتر از حد انتظار توجه شده است. فراوانی‌های مشاهده شده ابعاد سیاسی و علمی-ادبی-فرهنگی معرفی شخصیت حضرت امام(ره) به ترتیب بیشترین اختلاف را نسبت به فراوانی‌های مورد انتظار همین ابعاد

دارند و فراوانی‌های مشاهده شده ابعاد اجتماعی و تربیتی- رفتاری معرفی شخصیت حضرت امام(ره) به ترتیب کمترین اختلاف را نسبت به فراوانی‌های مورد انتظار همین ابعاد دارند.

۵- توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به ابعاد شخصیت حضرت امام (ره) در کتب درسی دبیرستان (رشته ریاضی فیزیک) چگونه است؟

جدول ۵: مقایسه توزیع فراوانی محتوای مطالب مربوط به حضرت امام(ره) مربوط به حضرت امام(ره) در رشته ریاضی فیزیک

محتوای پیام	فراوانی مشاهده شده	درصد مشاهده شده	فراوانی مورد انتظار	درصد مورد انتظار
بُعد سیاسی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۵۰	۴۸.۱	۳۲	۳۰.۸
بُعد اجتماعی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۶	۵.۸	۱۳	۱۲.۵
بُعد اعتقادی، عبادی معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۱۸	۱۷.۳	۱۹	۱۸.۳
بُعد تربیتی رفتاری معرفی شخصیت حضرت امام(ره)	۷	۶.۷	۲۱	۲۰.۲
بُعد علمی، ادبی، فرهنگی معرفی شخصیت حضرت امام (ره)	۲۳	۲۲.۱	۱۹	۱۸.۳
جمع	۱۰۴	۱۰۰	۱۰۴	۱۰۰

در کتاب‌های درسی رشته علوم ریاضی، به بُعد سیاسی و علمی- ادبی- فرهنگی بیشتر از حد انتظار و به ابعاد اجتماعی، اعتقادی- عبادی و تربیتی- رفتاری معرفی شخصیت حضرت امام(ره) کمتر از حد انتظار توجه شده است، فراوانی‌های مشاهده شده در ابعاد سیاسی و علمی- ادبی- فرهنگی به ترتیب بیشترین اختلاف را نسبت به فراوانی‌های مورد انتظار همین ابعاد دارند و فراوانی‌های مشاهده شده ابعاد اعتقادی- عبادی، اجتماعی و تربیتی- رفتاری به ترتیب کمترین اختلاف را نسبت به فراوانی‌های مورد انتظار همین ابعاد دارند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد، رشته‌های علوم انسانی، علوم ریاضی و علوم تجربی به ترتیب بیشترین پیام مربوط به معرفی شخصیت و اندیشه حضرت امام(ره) را دارا هستند. در معرفی بُعد سیاسی، دو رشته علوم ریاضی و علوم انسانی به صورت برابر بیشتر از رشته علوم تجربی توجه داشته‌اند. در معرفی بُعد اجتماعی، سه رشته مذکور به صورت برابر توجه داشته‌اند. در معرفی بُعد اعتقادی- عبادی، رشته علوم انسانی بیشتر از دو رشته علوم تجربی و علوم ریاضی توجه داشته است و دو رشته علوم تجربی و علوم ریاضی به صورت برابر توجه داشته‌اند. در معرفی بُعد تربیتی- رفتاری، تفاوت چندانی وجود ندارد و به ترتیب توجه رشته‌های علوم تجربی، علوم ریاضی و علوم انسانی رو به کاهش است. در معرفی بعد علمی- ادبی- فرهنگی رشته علوم انسانی بیشترین توجه و رشته علوم تجربی کمترین توجه را داشته است.

در سه رشته، به معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) به صورت متوازن توجه نشده است، به برخی از ابعاد بیشتر از حد انتظار و به برخی دیگر کمتر از حد انتظار توجه شده است.

در سه رشته، بیشترین واحد پیام مربوط به کتاب معارف اسلامی (دین و زندگی) و کمترین واحد پیام مربوط به کتاب انگلیسی (۲) می‌باشد.

ارائه پیام‌ها در کتاب‌های رشته علوم انسانی بیشتر به صورت متن غیرمستقیم، در کتاب‌های رشته علوم تجربی بیشتر به صورت متن مستقیم و در کتاب‌های رشته علوم ریاضی بیشتر به صورت متن غیرمستقیم و متن مستقیم (به صورت برابر) آمده است. با توجه به ماهیت رشته‌ی علوم انسانی، انتظار می‌رود که در این رشته بیشتر به معرفی شخصیت و اندیشه‌های حضرت امام(ره) به دانش‌آموزان بپردازد. در صورتی که فراوانی ابعاد پنج‌گانه شخصیت حضرت امام(ره) در این رشته تفاوت چندانی با دو رشته ریاضی فیزیک و علوم تجربی ندارد، در برخی ابعاد نیز کمتر از دو رشته دیگر یا برابر آن دو توجه شده است.

۶- آیا بین عناوین کتب درسی (به تفکیک) و ابعاد شخصیت حضرت امام (سیاسی، اجتماعی، اعتقادی- عبادی، تربیتی - رفتاری، علمی- ادبی - فرهنگی) در دوره راهنمایی رابطه وجود دارد؟

جدول ۶: جدول توافقی کتاب‌های دوره راهنمایی و ابعاد مختلف شخصیت حضرت امام(ره)

ابعاد کتاب	سیاسی		اجتماعی		اعتقادی، عبادی		تربیتی- رفتاری		علمی، ادبی، فرهنگی		جمع	
	مشاهد شده	مورد انتظار	مشاهده شده	مورد انتظار	مشاهده شده	مورد انتظار	مشاهده شده	مورد انتظار	مشاهده شده	مورد انتظار	مشاهده شده	مورد انتظار
آمادگی دفاعی	۶	۴۹۴	۰	۰	۳	۱۲۷	۰	۱۶۱	۰	۰	۰	۸۹۹
آموزش حرفه و فن	۱	۸۷۸	۰	۰	۰	۲۲۶	۱۵	۲۸۷	۰	۱۱۷	۱۶	۱۵۹۹
آموزش قرآن	۱	۴۹۴	۰	۰	۵	۱۲۷	۳	۱۶۱	۰	۰	۰	۸۹۹
آموزش هنر	۷	۹۳۳	۰	۰	۳	۲۴۰	۵	۳۰۵	۲	۱۲۵	۱۷	۱۷
انگلیسی	۳	۳۲۹	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰۸	۳	۰	۰	۶
تاریخ	۸۹	۵۸۷۳	۳	۶۱۰	۶	۱۵۱۲	۱۵۱۲	۱۹۱۹	۵	۷۸۵	۱۰۷	۱۰۶۹۹
تعلیمات اجتماعی	۲۶	۲۷۹۹	۸	۲۹۱	۲	۷۲۱	۱۳	۹۱۵	۲	۳۷۴	۵۱	۵۱
جغرافیا	۲	۴۹۴	۱	۰	۳	۱۲۷	۳	۱۶۱	۰	۰	۰	۸۹۹
ریاضی	۰	۲۱۹	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۳۹۹
عربی	۰	۲۷۴	۲	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵
علوم تجربی	۵	۷۱۴	۱	۰	۰	۱۸۴	۶	۲۳۳	۱	۰	۰	۱۳
فارسی	۳۳	۳۲۳۸	۳	۳۳۷	۲	۸۳۴	۱۴	۱۰۵۸	۷	۴۳۳	۵۹	۵۹
دین و زندگی	۲۹	۳۴۵۸	۳	۳۴۵۸	۳	۳۵۹	۲۵	۱۱۳۰	۵	۴۶۲	۶۳	۶۲۹۹
جمع	۲۰۲	۲۰۱۹۷	۲۱	۲۰۹۷	۵۲	۵۲	۵۲	۶۶	۶۶	۲۷	۲۷	۳۶۷۹۳

برای بررسی رابطه بین عنوان‌های کتب درسی دوره راهنمایی و معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) با استفاده از جدول توافقی فوق چنین نتیجه‌گیری می‌شود که ۲۰۲ واحد از ۳۶۸ واحد (۵۴/۹ درصد) به بعد سیاسی، ۲۱ واحد به بعد اجتماعی، ۵۲ واحد به بعد اعتقادی-عبادی، ۶۶ واحد به بعد تربیتی-رفتاری، ۲۷ واحد به بعد علمی-ادبی-فرهنگی اختصاص دارد. حال نسبت‌های فوق را در مورد هر یک از کتاب‌های درسی به طور جداگانه به کار می‌بریم. به این معنی که انتظار داریم به‌عنوان مثال ۵۴/۹ درصد از هر یک از کتاب‌های درسی به بعد سیاسی شخصیت حضرت امام(ره) بپردازد. نتایج آزمون مسفل بودن متغیرهای طبقه‌ای به وسیله مجذور کای نشان داد که بین عنوان کتاب درسی و ابعاد معرفی شخصیت حضرت امام(ره) تفاوت معنی داری وجود دارد و در هر یک از کتاب‌های درسی به یک بعد از شخصیت حضرت امام(ره) بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است و تابع نظم و تناسب خاصی نمی‌باشد.

با توجه به جدول شماره ۶ نتایج زیر حاصل می‌شود:

- به بعد سیاسی در کتاب‌های درسی آمادگی دفاعی، آموزش هنر، انگلیسی، تاریخ، تعلیمات اجتماعی، فارسی و فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.
 - به بعد اجتماعی در کتاب عربی بیش از سایر ابعاد توجه شده است.
 - به بعد اعتقادی-عبادی در کتاب‌های درسی آموزش قرآن، جغرافیا، ریاضی بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.
 - به بعد تربیتی-رفتاری در کتاب‌های درسی آموزش حرفه و فن، جغرافیا، عربی، علوم تجربی بیش از سایر ابعاد توجه شده است.
 - به بعد علمی-ادبی-فرهنگی در کتاب‌های درسی ریاضی و انگلیسی بیش از سایر ابعاد توجه شده است.
 - در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی بیشترین توجه به بعد سیاسی و کمترین توجه به بعد اجتماعی شخصیت حضرت امام(ره) شده است.
- ۷- آیا بین عناوین کتب درسی (به تفکیک) و ابعاد شخصیت حضرت امام (سیاسی، اجتماعی، اعتقادی-عبادی، تربیتی-رفتاری، علمی-ادبی-فرهنگی) در رشته ریاضی فیزیک، رابطه وجود دارد؟

جدول ۷: توزیع محتوای مطالب مربوط به حضرت امام(ره) در کتب درسی رشته ریاضی فیزیک

ابعاد کتاب	سیاسی	اجتماعی	اعتقادی-عبادی	تربیتی-رفتاری	علمی-ادبی-فرهنگی	جمع
آمادگی دفاعی	۱۱	۱	۳	۲	۰	۱۷
ادبیات فارسی	۱۵	۰	۳	۷	۳	۲۸
انگلیسی	۴	۰	۱	۰	۱	۶

۳۰۴	۲۵	۱۱	۳۷	۹	۲۲۲	تاریخ معاصر ایران
۳	۰	۰	۲	۰	۱	جغرافیا
۳۰	۵	۱۱	۷	۰	۷	ریاضیات
۱۷	۷	۱	۳	۱	۵	زبان فارسی
۲۱	۳	۶	۳	۳	۶	شیمی
۹	۳	۳	۳	۰	۰	عربی
۵	۰	۳	۰	۰	۲	علوم زیستی
۱۱	۰	۳	۰	۳	۵	فیزیک
۸۶	۲۱	۷	۲۹	۱	۲۸	دین و زندگی
۴	۴	۰	۰	۰	۰	مبانی علم رایانه
۴	۰	۰	۱	۱	۲	مطالعات اجتماعی
۵۴۵	۷۲	۵۴	۹۲	۱۹	۳۰۸	جمع

df = ۵۲ // P < 0.01 Chi Square: ۲۱۱.۱۸**

نتایج آزمون مستقل بودن متغیرهای طبقه‌ای به وسیله مجذور کای نشان می‌دهد که تفاوت‌های مشاهده شده معنادار است. به عبارت دیگر بین نوع کتاب درسی و ابعاد معرفی شخصیت حضرت امام(ره) رابطه معناداری وجود دارد و در هر یک از کتاب‌ها به یکی از ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- به بعد سیاسی در کتاب‌های آمادگی دفاعی، ادبیات فارسی، انگلیسی، تاریخ معاصر، شیمی، فیزیک و مطالعات اجتماعی بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- به بعد اجتماعی در کلیه کتاب‌های درسی بیشتر از سایر ابعاد توجه نشده است.

- به بعد اعتقادی، عبادی در کتاب‌های جغرافیا، عربی، قرآن و تعلیمات دینی بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- به بعد تربیتی- رفتاری در کتاب‌های ریاضیات، شیمی، عربی، علوم زیستی بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- به بعد علمی- ادبی- فرهنگی در کتاب‌های زبان فارسی، عربی، مبانی علم رایانه بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- در مجموع کتاب‌های درسی رشته ریاضی فیزیک به ترتیب به ابعاد سیاسی، اعتقادی- عبادی، علمی- ادبی- فرهنگی، تربیتی- رفتاری و اجتماعی بیشتر توجه شده است.

۸- آیا بین عناوین کتب درسی (به تفکیک) و ابعاد شخصیت حضرت امام (سیاسی، اجتماعی، اعتقادی- عبادی، تربیتی- رفتاری، علمی- ادبی- فرهنگی) در رشته علوم تجربی رابطه وجود دارد؟

جدول ۸: توزیع محتوای مطالب مربوط به حضرت امام(ره) در کتب درسی رشته علوم تجربی

جمع	علمی- ادبی- فرهنگی	تربیتی- رفتاری	اعتقادی- عبادی	اجتماعی	سیاسی	ابعاد کتاب
۱۷	۰	۲	۳	۱	۱۱	آمادگی دفاعی
۲۸	۳	۷	۳	۰	۱۵	ادبیات فارسی
۶	۱	۰	۱	۰	۴	انگلیسی
۳۰۴	۲۵	۱۱	۳۷	۹	۲۲۲	تاریخ معاصر ایران
۳	۰	۰	۲	۰	۱	جغرافیا
۲۳	۴	۷	۶	۰	۶	ریاضیات
۱۷	۷	۱	۳	۱	۵	زبان فارسی
۶	۰	۴	۰	۱	۱	زمین شناسی
۱۳	۱	۵	۳	۰	۴	زیست‌شناسی
۲۱	۳	۶	۳	۳	۶	شیمی
۹	۳	۳	۳	۰	۰	عربی
۱۱	۰	۳	۰	۳	۵	فیزیک
۸۶	۲۱	۷	۲۹	۱	۲۸	دین و زندگی
۴	۰	۰	۱	۱	۲	مطالعات اجتماعی
۵۴۸	۶۸	۵۶	۹۴	۲۰	۳۱۰	جمع

نتایج آزمون مستقل بودن متغیرهای طبقه‌ای به وسیله مجذور کای نشان می‌دهد تفاوت‌های مشاهده شده معنا دار است. به عبارت دیگر بین نوع کتاب درسی (رشته علوم تجربی) و ابعاد معرفی شخصیت حضرت امام(ره) رابطه معناداری وجود دارد و در هر یک از کتاب‌ها به یکی از ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- به بعد سیاسی در کتاب‌های آمادگی دفاعی، ادبیات فارسی، انگلیسی، تاریخ معاصر، شیمی، فیزیک، مطالعات اجتماعی بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- به بعد اجتماعی در هیچ یک از کتاب‌های درسی توجهی نشده.

- به بعد اعتقادی- عبادی در کتاب‌های جغرافیا، عربی، دین و زندگی.

- به بعد تربیتی- رفتاری در کتاب‌های ریاضیات، زمین‌شناسی، زیست‌شناسی، شیمی، عربی

- به بعد علمی- ادبی- فرهنگی در کتاب‌های زبان فارسی، عربی

- در مجموع کتاب‌های درسی رشته علوم تجربی به ترتیب به ابعاد سیاسی، اعتقادی- عبادی، علمی-

ادبی- فرهنگی، تربیتی- رفتاری و اجتماعی بیشترین توجه شده است.

۹- آیا بین عناوین کتب درسی (به تفکیک) و ابعاد شخصیت حضرت امام(سیاسی، اجتماعی، اعتقادی-

عبادی، تربیتی- رفتاری، علمی- ادبی- فرهنگی) در رشته علوم انسانی رابطه وجود دارد؟

جدول ۹. توزیع محتوای مطالب مربوط به حضرت امام(ره) در کتب درسی رشته علوم انسانی

ابعاد کتاب	سیاسی	اجتماعی	اعتقادی - عبادی	تربیتی - رفتاری	علمی - ادبی - فرهنگی	جمع
آرایه‌های ادبی	۰	۰	۱	۱	۱	۳
آمادگی دفاعی	۱۱	۱	۳	۲	۰	۱۷
ادبیات فارسی	۳۶	۲	۵	۷	۷	۵۷
اقتصاد	۴	۳	۲	۰	۰	۹
انگلیسی	۴	۰	۱	۰	۱	۶
تاریخ ادبیات ایران و جهان	۱	۰	۶	۰	۲	۹
تاریخ ایران و جهان	۱۵۴	۴	۳۵	۱۱	۹	۲۱۳
جامعه‌شناسی	۶	۰	۱	۳	۱	۱۱
جغرافیا	۲	۰	۳	۱	۱	۷
روانشناسی	۰	۰	۰	۲	۱	۳
ریاضیات	۲	۰	۳	۳	۵	۱۳
زبان فارسی	۴	۱	۳	۱	۶	۱۵
عربی	۹	۰	۵	۴	۳	۲۱
فلسفه	۰	۰	۰	۰	۱	۱
دین و زندگی	۲۸	۱	۲۹	۷	۲۱	۸۶
منطق	۰	۰	۰	۰	۲	۲
جمع	۲۷۰	۱۵	۹۹	۴۸	۶۲	۴۹۴

df = ۵۲ //P < 0.01 Chi Square: ۲۱۵.۷۲**

نتایج آزمون مستقل بودن متغیرهای طبقه‌ای به وسیله مجذور کای نشان می‌دهد که تفاوت‌های مشاهده شده معنادار است. به عبارت دیگر در رشته علوم انسانی بین نوع کتاب درسی و ابعاد معرفی شخصیت حضرت امام(ره) رابطه معناداری وجود دارد و در هر یک از کتاب‌ها به یکی از ابعاد شخصیت حضرت امام(ره) بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- به بعد سیاسی در کتاب‌های آمادگی دفاعی، ادبیات فارسی، اقتصاد، انگلیسی، تاریخ ادبیات ایران و جهان، تاریخ ایران و جهان، جامعه‌شناسی، شیمی، عربی، فیزیک، مطالعات اجتماعی بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- به بعد اجتماعی در کلیه کتاب‌های درسی بیشتر از سایر ابعاد توجه نشده است.

به بعد اعتقادی - عبادی در کتاب‌های آرایه‌های ادبی، جغرافیا و دین و زندگی بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- به بعد تربیتی - رفتاری در کتاب‌های آرایه‌های ادبی، روانشناسی، شیمی، علوم زیستی بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

- به بعد علمی- ادبی- فرهنگی در کتاب‌های آرایه‌های ادبی، ریاضیات، زبان فارسی و فلسفه بیشتر از سایر ابعاد توجه شده است.

نتیجه‌گیری

تصویری که از امام خمینی(ره) در کتب درسی معرفی شده، عمدتاً مبتنی بر اندیشه‌های سیاسی ایشان است. شرح زندگی و نقش ایشان در تاریخ و پیروزی انقلاب اسلامی، چهره غالب اطلاعاتی است که کتب درسی درباره امام به دست می‌دهند و خصوصیات شخصیتی و گفتارهای ایشان، بخش نه چندان زیادی از کل مطالب مربوط به امام(ره) در متون یا متون همراه با تصاویر را تشکیل می‌دهد.

کتاب‌های دین و زندگی، تاریخ، فارسی و تعلیمات اجتماعی، به ترتیب بیشترین مطالب را درباره امام در خود جای داده‌اند و در کتاب‌های دیگر عمدتاً تصاویر اول کتاب، متذکر فکر یا شخصیت امام شده‌اند. با توجه به جنبه‌های تربیتی و اخلاقی که در زندگی حضرت امام(ره) وجود داشته و نیز تحلیل و بررسی اثرات تربیتی و رفتاری که کتاب‌های درسی و روش‌های آموزشی می‌توانند بر دانش آموزان داشته باشند، این تصویر از زندگی امام(ره) باید مورد بررسی دقیق و جامع قرار گیرد.

به نظر می‌رسد شیوه مناسب برای گسترش اندیشه‌های حضرت امام(ره) در برنامه‌های آموزش و پرورش، تدوین برنامه (راهبردی) در این خصوص و عمل به مفاد آن باشد. در شرایطی که سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی با متغیرها و عوامل مؤثر غیرقابل پیش‌بینی مواجه هستند یا انتظارات متعدد و گاه متعارض سبب ابهام در انجام وظایف آنها می‌شود. برنامه راهبردی فرصتی فراهم می‌کند تا سازمان با تحلیل شرایط موجود، توانایی رویارویی با شرایط دشوار محیطی را افزایش دهد.

با تأکید بر این نکته که ماندگاری انقلاب اسلامی بستگی به طرح صحیح اندیشه‌های حضرت امام(ره) دارد، ابتدا باید اندیشه‌های حضرت امام(ره) از نظر ابعاد (اخلاقی، سیاسی،...) متناسب با مقاطع مختلف طبقه‌بندی کنیم و هدف‌های یادگیری را تعیین نمائیم. اگر هدف‌ها به‌طور مناسب طراحی شود سپس می‌توان به تبیین محتوا، روش، نظام امتحانی و ارزشیابی پرداخت. باید مبنای نوینی گذاشته و با بهره‌گیری از ایده‌های صاحب‌نظران، امام را در تمامی ابعاد مطرح نموده و بعد این ابعاد را در جای مناسب قرارداد. یعنی به ترتیب زیر باید عمل نمود.

۱- تقسیم بندی ابعاد اندیشه (اخلاقی، سیاسی) و ابعاد شخصیتی مثل ساده زیستی.

۲- پیدا کردن قالب مناسب برای موضوعات (مثلاً در فارسی از شعر و داستان استفاده شود).

کسانی که به تعیین اهداف یادگیری می‌پردازند، باید به شخصیت امام (ره) به صورت آمیزه ای از تمام ویژگی‌های انسانی بنگرند. اهداف طرح اندیشه و شخصیت امام(ره) باید بین دوره‌های تحصیلی تفکیک شود و به عواملی مثل اهداف آموزش و پرورش، ضرورت‌های سیاسی، اجتماعی- روانشناسی مخاطبان، نیازها و رغبت‌های آنان باید توجه نمود.

الف- در دوره ابتدایی که مخاطب ما بیشتر واقعیت‌های ملموس و جنبه‌های عاطفی را کسب می‌کند بهتر است که بیشتر روی ابعاد شخصیتی حضرت امام (ره) کار شود.

ب- در دوره راهنمایی، دانش آموز به سطحی از شناخت، آگاهی و درجه‌ای از تفکر و استدلال رسیده است و علاوه بر تأثیرپذیری عاطفی- اخلاقی از شخصیت‌های الگوی با آنان همانندسازی کنند. لذا هدف اصلی در این دوره می‌تواند معرفی جنبه‌های عاطفی و شناختی امام(ره) در بعد فردی و اجتماعی قلمداد شود.

ج- دوره دبیرستان؛ در این دوره جهت رشد شخصیتی، عاطفی و ذهنی آن‌ها قابلیت بیشتری برای درک مفاهیم و همانند سازی با شخصیت‌های الگویی دارند. لذا هدف این دوره معرفی جنبه‌های عاطفی و شخصیتی عمیق‌تر و تحلیلی‌تر مثل آرامش معنوی در زندگی، فلسفه زندگی و روحیه حماسی، جسارت، اهمیت جوانی در خودسازی، دنیاگریزی و اخلاق محوری باشد.

مبنای تدوین هدف نباید کلی گویی باشد. ساختن افراد با الگوی امام(ره) یک هدف آموزشی فرا روی ما قرار می‌دهد. ما از این طریق باید فنون و راه زندگی امام(ره) را یاد دهیم نه فقط محفوظاتی در ذهن ایجاد کنیم. به بیان دیگر در هر دوره آموزشی، یک سری اهداف داریم:

۱- اهداف اعتقادی که شامل سخنان امام (ره) است.

۲- اهداف تربیتی.

۳- اهداف اخلاقی که متناسب با شرایط زمان و مکان باید آن را آفرید.

امید است با عنایت به مواردی که تحت عنوان ضعف، قوت و چالش‌های موجود در برنامه درسی فعلی برشمرده شده، کمیته برنامه‌ریزی در شرح وظایف خود، بازنگری و تغییر اساسی متناسب با اهداف جامعه و نظام، مبذول دارد.

اساساً با نگاهی کلی به برنامه درسی ملی در می‌یابیم که ایجاد شخصیت انقلابی در جامعه جزء اهداف اصلی طراحان آن نبوده است و به همین دلیل بسیاری از ویژگی‌های یک شخصیت انقلابی یا اصلاً وجود ندارد و یا به‌طور کمرنگ دیده می‌شود و متأسفانه این مطالبه حضرت امام خمینی(ره) و مقام معظم‌رهبری در این برنامه ملی و کلان مسکوت مانده است.

ارزش‌هایی مانند ایمان، امید، اخلاص، ایثار، شجاعت، قاطعیت، استقامت، حق طلبی، انصاف، فروتنی، همت بلند، احساس بدهکاری به خدا و خلق خدا و انگیزه خدمت صادقانه از مهمترین ویژگی‌های یک شخصیت انقلابی است و برنامه درسی ملی باید زمینه تربیت چنین انسان‌هایی را فراهم کند و روحیه دینی و انقلابی جوانان را به‌گونه‌ای تقویت کند که در مواقع بروز هرگونه بحران و فتنه دشمنان، رفتارهای درست و جهت‌گیری‌های مناسبی را از خود بروز دهند. حفظ و تداوم انقلاب اسلامی به‌عنوان مهمترین دستاورد خون شهدا و انقلابی بودن در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و نظامی از نکاتی است که می‌بایستی جزئیات آن در اهداف تفصیلی در برنامه درسی ملی درج شود.

منابع

- آجرلو، صدیقه (۱۳۹۰)، *آموزش حرفه و فن سال اول دوره راهنمایی*. شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- احمدی، احمد (۱۳۹۰)، *ادبیات فارسی ۳*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- احمدی، فرج الله و همکاران (۱۳۹۰)، *تاریخ ایران و جهان (۲)*. شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- آرمند، محمد (۱۳۸۰)، *بررسی وضع موجود نحوه ارائه اندیشه‌ها و معرفی شخصیت حضرت امام خمینی (ره) در کتاب‌های درسی دوره (راهنمایی) برای دستیابی به وضع مطلوب، پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش*.
- آرمند، محمد (۱۳۸۰)، *بررسی وضع موجود نحوه ارائه اندیشه‌ها و معرفی شخصیت حضرت امام خمینی (ره) در کتاب‌های درسی دوره (متوسطه) برای دستیابی به وضع مطلوب، پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش*.
- آرمند، محمد (۱۳۸۰)، *بررسی وضع موجود نحوه ارائه اندیشه‌ها و معرفی شخصیت حضرت امام خمینی (ره) در کتاب‌های درسی دوره (ابتدایی) برای دستیابی به وضع مطلوب، پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش*.
- اعتصامی، محمد مهدی و همکاران (۱۳۹۰)، *دین و زندگی سال سوم دبیرستان*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- اکبری شلدرد، فریدون و همکاران (۱۳۹۰)، *فارسی سال اول دوره راهنمایی تحصیلی*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- اکبری شلدرد، فریدون و همکاران (۱۳۹۰)، *فارسی سال اول دبستان*. شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران. چاپ اول، تهران.
- اکرمی، سید کاظم (۱۳۸۷)، *تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دبیرستان (رشته علوم انسانی) در ارتباط با معرفی شخصیت حضرت امام خمینی (ره)*، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
- بیرجندی، پرویز و همکاران (۱۳۹۰)، *زبان انگلیسی ۳*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- بیرجندی، پرویز؛ سهیلی، ابولقاسم (۱۳۹۰)، *زبان انگلیسی سال اول دوره راهنمایی تحصیلی*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- حاجیان، فردوس و همکاران (۱۳۹۱-۱۳۹۰)، *ریاضی سوم دبستان*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- حق شناس، علی محمد (۱۳۹۰)، *زبان فارسی سال سوم آموزش دوره متوسطه، رشته ادبیات و علوم انسانی*. شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- خلقی، ملیحه (۱۳۸۸)، *تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره پیش دانشگاهی در ارتباط با معرفی شخصیت حضرت امام خمینی (ره)*، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
- دلاور، علی (۱۳۹۲)، *احتمالات و آمار کاربردی در روان‌شناسی و علوم تربیتی*، انتشارات رشد، تهران.
- سرمد، زهره و همکاران (۱۳۹۲)، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، نشر آگاه، چاپ بیست و پنجم، تهران.

- شایان، سیاوش و همکاران (۱۳۹۰)، *جغرافیا سال اول دوره راهنمایی تحصیلی*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- عالمی، روح‌الله (۱۳۹۰)، *منطق سال سوم آموزش متوسطه رشته علوم انسانی*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- فراهانی، محمد تقی و همکاران (۱۳۹۰)، *روان‌شناسی سال سوم آموزش متوسطه*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- فلاحیان، ناهید و همکاران (۱۳۹۰)، *جغرافیا سال سوم*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- کرلینجر، فردان (۱۳۷۷)، *مبانی نظری پژوهش در علوم رفتاری*، ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی زند، مؤسسه انتشارات آوای نور، تهران.
- گویا، زهرا؛ گویا، مریم (۱۳۹۰)، *ریاضی سال سوم آموزش متوسطه رشته علوم انسانی*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- متقی زاده، عیسی و همکاران (۱۳۹۰)، *عربی سال سوم آموزش متوسطه*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۹۲)، *سیری در ساحل*، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (س)، قم.
- ملکی، حسن (۱۳۸۹)، *برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل)*، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، انتشارات مدرسه، تهران.
- ولایتی، علی اکبر و همکاران (۱۳۹۰)، *تاریخ معاصر ایران سال سوم آموزش متوسطه*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- جعفری مذهب، محسن و همکاران (۱۳۹۰)، *تاریخ‌شناسی دوره پیش‌دانشگاهی*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- هادی، روح‌الله (۱۳۹۰)، *آرایه‌های ادبی (قالب‌های شعر، بیان و بدیع)*، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.
- اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی، وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
www.chap.sch.ir